

Ю.М. Бондаренко,
здобувач кафедри соціальної і гуманітарної
політики ХарРІ НАДУ

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

Висвітлено шляхи вдосконалення державних механізмів регулювання соціального захисту населення з метою дослідження актуальних напрямків соціальної політики держави.

Ключові слова: державні механізми, соціальний захист, соціальна політика.

Серед різних аспектів соціальної політики держави в перехідний період проблеми забезпечення соціального захисту населення є постійно пріоритетними. Тому соціальна політика є визначальним напрямом внутрішньої політики держави, яка забезпечує захист прав людини, створює передумови для розширеного відтворення людиною своєї діяльності, а також суспільної системи в цілому. Ця проблема привертає увагу дослідників соціальних відносин. Серед них: В. Бідак, В. Гайдуцький, Л. Гончарук, Е. Лібанова, О. Палій, В. Скуратівський, А. Сіленко, С. Сіденко та інші. [4; 5; 7]. У розвиток ідей дослідників у статті здійснено спробу вивчити шляхи вдосконалення державних механізмів регулювання соціального захисту населення. Основні спрямування державної соціально-захисної політики націлені на багатовекторність задоволення потреб населення шляхом підвищення ролі трудового доходу, захист населення від зростання цін, гарантоване забезпечення прожиткового мінімуму, індексацію заробітної плати, впровадження механізмів субвенцій тощо. Виходячи з цього, слід ще раз звернути увагу на основні напрямки соціальної політики в Україні:

– підвищення добробуту населення за рахунок особистого трудового внеску, підприємництва та ділової активності;

– надання відповідної допомоги по безробіттю, збереження робочих місць, фахова перепідготовка осіб, які втратили роботу;

- проведення пенсійної реформи, яка буде забезпечувати справедливую систему пенсійних виплат з урахуванням трудового вкладу працівника;
- надання адресної допомоги найнужденнішим у грошовій та натуральних формах;
- забезпечення стабільного фінансування та державної підтримки розвитку соціальних галузей(освіти, науки та культури);
- широка підтримка сім'ї, материнства та дитинства.

Зокрема до активних соціально-захисних заходів, якими продовжують оперувати державні органи влади в трансформаційний період, належать такі: встановлення та періодичний перегляд мінімальних споживчих бюджетів прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, створення фондів соціальної допомоги, пенсійних фондів, зміна оплати праці, індексація доходів та зарплати, формування державних страхових фондів на непередбачені обставини, тобто заходи, що входять у сферу державного регулювання через використання механізмів забезпечення соціального захисту. Охоплюють значний спектр соціальної підтримки населення, маючи свою логічну структуру та послідовність, ці заходи і механізми їх реалізації покладені в основу розробки цільових програм як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Вони включають також механізми реалізації програм, наприклад таких, як оподаткування заробітної плати та доходів населення, ціноутворення тощо [7, с. 123].

Вважається, що формою державного регулювання соціального захисту є розробка системи показників, які характеризують стан і динаміку зростання рівня життя населення. До таких показників слід віднести: обсяг та структура доходів населення, споживання матеріальних благ і послуг; соціальні гарантії малозабезпеченим верствам населення; стан споживчого ринку. Узагальнюючими показниками оцінки соціального стану є фактичний та перспективний баланси грошових доходів та видатків населення. У ньому відображені джерела грошових надходжень, їх обсяг, структура. Розрахунки використовуються для визначення пропорцій між доходами та роздрібним

товарообігом, заощаджень та можливих платних послуг. Ці показники балансу показують стан соціального забезпечення населення та дозволяють визначити ступінь забезпеченості його грошовою готівкою, скласти уявлення про реальні доходи населення, загалом його платоспроможність. Такі розрахунки є складовою визначення перспектив розвитку певних галузей економіки держави та конкретних регіонів.

Система показників, що характеризують оплату праці та доходи населення, включає показники грошових доходів у розрахунку на особу, середньомісячну оплату праці робітників та службовців, середньомісячну оплату праці сільськогосподарських підприємств, середній розмір стипендій, та пенсій. Особливо важливе значення має система соціального захисту, яка включає соціальні гарантії у сфері доходів та споживання. До такої системи, з нашої точки зору, слід включати такі чинники:

- мінімальний рівень споживання матеріальних благ і послуг;
- прожитковий мінімум; у тому числі: продукти харчування; продовольчі товари; обов'язкові платежі та внески; рівень мінімальної заробітної плати; рівень мінімальних пенсій; рівень мінімальної допомоги в тому числі по безробіттю; рівень допомоги на поховання; рівень допомоги багатодітним сім'ям та сиротам; рівень щомісячної допомоги на дітей віком до 16 років (учнів до 18 років); рівень грошових виплат матерям, що доглядають троє і більше дітей віком до 16 років.

Слід підкреслити, що наведені показники державних соціальних гарантій, зокрема мінімальний споживчий бюджет, межа малозабезпеченості, мінімальні рівні пенсій стипендій, оплати праці та допомог, використовуються як базові чинники регулювання доходів та добробуту населення. Вони використовуються для взаємоузгодження статей витратної частини бюджетів усіх рівнів, визначення трансфертів та субвенцій. Тому ґрунтовність рівнів зазначених показників соціальних гарантій передбачають їх методологічну єдність, нормативну забезпеченість, послідовність визначення, що дозволяє мати обґрунтовані

соціальні та регіональні бюджети по так званих захищених статтях. Державні мінімальні гарантії закладаються в розрахунок мінімального споживчого бюджету на одну особу (дитину, дорослу людину пенсійного віку). До нього входять п'ять груп показників: продукти харчування, непродовольчі товари, послуги, податки, внески, платежі та алкогольні напої. Мінімальний споживчий бюджет розраховується у гривнях на рік на особу; а на сучасному етапі є важливим критерієм у державній системі соціального захисту і одним з орієнтирів державної соціальної політики. Він показує реальний рівень життя, відхилення від його середньої величини дозволяє отримувати певні субвенції та пільги. Його використовують в орієнтації державної політики на забезпечення мінімальних соціальних гарантій споживання по різних статево-вікових групах.

Розглядаючи сучасні важелі державного механізму соціального захисту, слід звернути увагу на те, що вони склалися в кризовий період, період початку переходу до ринкових відносин. Нові умови викликали потребу впровадження нових більш удосконалих механізмів у системі соціально-економічних відносин. У цьому зв'язку в контексті розгляду провідних напрямів соціального захисту виникає проблема взаємоузгодженості заходів соціальної політики, розрахованих на найближчий період та більш віддалену перспективу. Перш за все ця проблема повинна вирішуватися на законодавчому рівні, а у процесі реалізації – на різних рівнях державного управління.

Принципові положення цього механізму були передбачені Концепцією соціального забезпечення населення України, схваленою Верховною Радою України. У концепції було закладено комплексний механізм соціального забезпечення, зорієнтований на подолання “зрівнялівського” принципу, посилення мотивації до праці та соціальної справедливості шляхом диференційованого підходу до забезпечення матеріального добробуту, його залежності від ступеня економічної активності кожної дорослої людини, її працездатності. Особлива актуальність цієї концепції полягала в тому, що

вперше були сформульовані принципи розподілу економічної відповідальності між державою, місцевою владою, підприємствами та громадянами [6, с. 4 – 9.]. Включення механізму страхування вносить принципові зміни до дії категорій, які є носіями соціальної свідомості людини та її прояву до свідомого соціального самозахисту через соціальну задоволеність. Активним механізмом до соціального захисту стає добровільне страхування. Тому реалізація схваленої концепції соціального забезпечення як основна конструкція побудови нової системи соціального захисту в країні, по-перше, передбачає доступність до такого захисту кожного громадянина в державі; по-друге, веде до подолання “зрівнялівки”, по-третє, до посилення захисних важелів мало захищених неконкурентноспроможних верств населення.

Таким чином, обрання курсу економічного розвитку шляхом трансформації соціальних відносин в Україні за роки розбудови державності на соціальні орієнтири слід вважати пріоритетною складовою доктрини “соціальної ринкової держави” для умов України. Соціальна орієнтація економіки означає спрямованість на розвиток людини, на задоволення її потреб. У зв’язку з такою доктриною визнання економічної системи соціальне орієнтованою можливо визначати як таку, в якій виробничі відносини та механізми господарювання гарантують вирішення завдань розвитку особистості, сприяючи єднанню праці людини з її результатами. А це означає, що економіка функціонує для людини, а не навпаки, що захист соціального середовища є пріоритетом для державної політики.

Програми, що забезпечують соціальну захищеність широкого кола осіб, передбачають тісну координацію взаємодії всіх галузей, що охоплені даними програми, а також відповідальний політичний контроль з боку центральних урядових органів.

Складність реформування пенсійного забезпечення складається не тільки в необхідності збільшення розміру й обсягу одержуваних сьогодні пенсій, але й в об’єктивній складності із забезпеченням схоронності

накопичених засобів в умовах нерозвиненого фондового ринку, нестійкості структур перехідної економіки. У цьому зв'язку підвищується роль держави як гаранта стійкості й ефективного органа керування пенсійною системою.

Реформування соціальної допомоги – складний процес не тільки у зв'язку з великим різноманіттям видів і форм соціальних виплат, але й у зв'язку з тим, що дане реформування стосується найменш забезпечених шарів суспільства. Підвищення ефективності соціальної допомоги – ключова проблема її реформування. Практика застосування існуючої системи надання соціальної допомоги виявила в ній ряд недоліків і протиріч. Законодавча і нормативна база діючої системи соціальних допомог, виплат і пільг являє собою величезну кількість законів з усіма внесеними в них виправленнями, указів Президента, постанов уряду й інших актів, прийнятих на регіональному і муніципальному рівнях, часто не погоджених між собою, і далеко не завжди чітко описує джерела фінансування соціальних виплат, відповідачів і форми відповідальності у випадку невиконання положень даних актів. У той же час частка населення, що має грошові доходи нижче прожиткового мінімуму, значно нижче.

Аналіз даних Держкомстату дає підстави для висновку, що значна частина соціальної допомоги розподіляється на користь забезпечених домогосподарств. Такий характер розподілу засобів не можна назвати справедливим і ефективним, особливо з огляду на значимість соціальної допомоги для бідних домогосподарств. Рівень відносини пільг і допомог до розміру доходів у бідних домогосподарствах є низьким. За оцінками, розподіл загальної суми коштів, одержуваних населенням по окремим напрямкам соціальної допомоги, складається таким чином, що тільки чверть загальної суми реалізованих усіма домогосподарствами пільг і допомог приходить на частку домогосподарств із середнім доходом нижче прожиткового мінімуму домогосподарства, у той час як на частку домогосподарств із середнім доходом вище прожиткового мінімуму – три чверті. Регресивний характер різних форм соціального захисту населення

характерний як для виплат і пільг, які фінансуються з регіональних бюджетів (щомісячна допомога на дитину, чи субсидії, пільги по оплаті комунальних послуг, дотації на паливо, пільги по придбанню лік), так і для фінансування з місцевого бюджету (пільги пенсіонерам на користування пасажирським транспортом), а також для виплат з позабюджетних фондів соціальної сфери (допомога по безробіттю, фінансується з Фонду зайнятості населення, допомога по тимчасовій непрацевдатності, допомога по вагітності і пологам, пільги по оплаті відпочинку, включаючи дотації на придбання путівок на санаторно-курортне лікування, які фінансуються з Фонду соціального страхування).

Реформування існуючої системи соціальних виплат і пільг з метою підвищення адресності надання окремих виплат, пільг при збереженні існуючої системи соціальної допомоги – один з можливих шляхів підвищення ефективності системи соціального захисту. Цей шлях вимагає значних витрат, пов'язаних зі зміною порядку надання кожної виплати пільги. Іншим можливим напрямком реформування системи соціальних допомог, виплат і пільг є максимальне спрощення діючої системи соціальних допомог, виплат і пільг при переході до принципу надання соціальної підтримки малозабезпеченим домогосподарствам на основі перевірки потреби. Таке реформування в сфері соціальної підтримки населення повинне бути пов'язано зі скороченням бюджетних субсидій виробникам товарів і послуг, і поступовою заміною цих субсидій на адресні виплати нужденним категоріям населення. При переході до розширення адресних форм соціальної допомоги варто зберегти колишні принципи надання значного числа соціальних пільг таким категоріям населення, як інваліди й учасники Великої Вітчизняної війни, інваліди I групи, а також деяким іншим групам населення.

Оскільки підґрунтям соціального захисту населення та його методологічною основою є соціальне страхування, зараз необхідно зосередити зусилля стосовно забезпечення підготовки та перепідготовки

висококваліфікованих кадрів з розділу соціального страхування по широкому спектру соціально-економічних, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових, реабілітаційних та інших видів соціальних послуг населенню. У правовому полі держави потребує удосконалення механізм соціального страхування між страховими агентами та особами, які підлягають страхуванню. Дуже важливим та необхідним є якнайшвидше прийняття Верховною Радою України Закону “Про загальнообов’язкове соціально-медичне страхування”, що дозволить зміцнити правову і фінансову основу всієї системи охорони здоров’я населення.

Одним з напрямів удосконалення державних механізмів соціального захисту населення має стати підвищення ролі неурядових громадських організацій у розвитку всеохоплюючої системи соціальної допомоги. Для поліпшення їх діяльності в напрямі соціального захисту населення необхідно розробити юридичні, нормативно-правові основи благодійності, передбачити певні податкові пільги при запровадженні у життя соціальних проектів та програм, здійснення яких сьогодні не забезпечено або недостатньо забезпечено урядом країни. Неурядові громадські організації здатні також підсилити стан соціального захисту окремих соціально незахищених верств населення (діти, молодь, жінки, особи похилого віку, багатодітні сім’ї, інваліди тощо). З точки зору ресурсного матеріально-технічного та організаційного забезпечення сучасної моделі соціального захисту населення особливу увагу слід приділити розробці методологічних засад прогнозування потреби в розвитку установ соціального обслуговування населення різних регіонів країни з урахуванням можливостей державного бюджету та позабюджетних коштів.

Не менш важливою в удосконаленні системи соціального захисту є проблема підвищення рівня соціальних інститутів, і перш за все за допомогою інформаційної політики, спрямованої на роз’яснювання мети діяльності та заходів, які приймаються. Населенню в складних умовах трансформаційних змін необхідно відчувати турботу держави та її

органів управління за стан життя, бути впевненим, що труднощі минуться. Тому в сучасних умовах провідна роль держави у вирішенні соціальних проблем населення посилюється.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
2. Закон України “Про державну допомогу сім’ям з дітьми” // Закони України. – Т. 4. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1996. – С. 247 – 266.
3. Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” від 9 липня 2003 р. № 1058-IV // ВВР України. – № 51. – Ст. 107.
4. *Бідак В.Я.* Соціальний захист населення та вдосконалення державних механізмів його регулювання: Дис. ... к.е.н. / Ін-т регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2004. – 250 с.
5. *Гайдуцький В.І., Подолеєв О.С.* Фінансування соціальної політики: Навч. посіб. – К.: Вид-во УАДУ, 1995.
6. Концепція соціального забезпечення населення України // Законодавство України про соціальне забезпечення. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – С. 4 – 8.
7. *Скуратівський В., Палій О.М., Ліанова Е.М.* Соціальна політика. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: УАДУ, 2003.

Bondarenko Y.M. Improvement of State Mechanisms of regulating Population social Protection.

The article considers ways of Improvement of State Mechanisms of regulating Population social Protection determine urgent directions of state social policy.

Key words: state mechanisms, social protection, social policy.

Бондаренко Ю.М. Совершенствование государственных механизмов регулирования социальной защиты населения.

Освещены пути совершенствования государственных механизмов регулирования социальной защиты населения с целью исследования актуальных направления социальной политики государства.

Ключевые слова: государственные механизмы, социальная защита, социальная политика.